

Erkenningsnummer P 802006

België-Belgique

P.B.
3300 Tienen1
2/3954

***Tijdschrift voor
Heemkunde
Folklore
Oudheidkunde***

Alpaidis

Anno XLV nr 176 3/2009
driemaandelijks september, oktober, november

Afgiftekantoor 3300 Tienen 1

Inhoud

*De parochies Sint-Gorgonius (Hoegaarden-centrum), Sint-lambertus (Overlaar), Sint-Jan
Evangelist (Hoksem) en Sint-Odulfus (Bost) (Maurice Dodion)*
Het Goynaut- orgel in onze kerk (Maurice Dodion)
De Marollenkapel van Hauthem (Maurice Dodion)

Ver. uitg. E. Grooten, Residentie Beatrijs 169, 3300

De parochies Sint-Gorgonius (Hoegaarden-centrum), Sint-Lambertus (Overlaar), Sint-Jan Evangelist (Hoksem) en Sint-Odulfus (Bost).

(Maurice Dodion)

Parochiegrenzen, zoals elke vorm van begrenzing waren/zijn bron van verwarring zowel vroeger in de tijd van de 'Vrijheid Hoegaarden', als tijdens de Franse en Hollandse periode toen Overlaar/Bost en Rommersom zelfstandige gemeenten waren, als in volle 19de en 20ste eeuw.

Twee voorbeelden (nog niet uitgewerkt) in dit nummer, bij wijze van inleiding.

Pastoor Petrus Damsin van Oorbeek en Hoksem.

In juli 1806 kreeg onze burgemeester Van Autgaerden het aan de stok met Pastoor Damsin, die als opvolger van Pastoor Van Billioen, Hoksem en Oorbeek bediende. Damsin ontbood de inwoners van beide entiteiten en kwam met hen overeen, dat hij zijn '*officie*' zou uitoefenen voor 800 fr. per jaar, som die gezamenlijk door al de inwoners zou betaald worden, hetzij 500 fr. door Hoksem en 300 fr. door Oorbeek. Na enkele tijd weigerde hij echter zijn bediening te Hoksem verder te zetten, waarvoor hij nochtans betaald was. Als voorwendsel bracht hij in, dat de pastoor van Hoegaarden voor de bediening van één enkele kerk 700 fr. kreeg, geld dat niet uit de zak van de inwoners kwam, maar uit de kas van de gemeente, terwijl hij slechts 800 fr. had voor twee kerken. Hij hield echter geen rekening met het aantal parochianen en vroeg aan burgemeester J.B. Van Autgaerden junior, een supplement van 300 fr., dat hem werd geweigerd.

Daarom nam Damsin zich stellig voor Hoksem doodeenvoudig te laten vallen, waarop de ingezetenen zich tot de Mechelse aartsbisschop richtten en een plaatsvervanger vroegen voor hun kerk. Zij zelf zouden hem uit eigen zak betalen. De Aartsbisschop gaf hierop geen gevolg en dreigde zelfs de kerk voorgoed te sluiten.

Hierdoor voelde Damsin zich sterk en verbood er alle erediensten, zodat te Hoksem geen enkele bediening meer doorging. En bovendien liet hij het volk van Hoksem ophitsen tegen Van Autgaerden, door hem als '*Antichrist*' te bestempelen en het gerucht te laten verspreiden, dat de doden van Hoksem, zonder sacramenten, met een haak in de kuil zouden geworpen worden.

Van Autgaerden gaf aan Damsin het bevel om Hoksem terug te bedienen, een vervanger aan te stellen of de 500 fr. weer te schenken en dreigde hem aan te klagen bij de wet. Damsin bezweek en in december kwam het tot een verzoening tussen de Pastoor en de inwoners van Hoksem. De kerk werd opnieuw open gesteld en de erediensten hernomen.

Damsin Petrus (Hoegaarden 06.03.1757-Oorbeek 13.06.1844)¹

Gewijd te Mechelen

Kanunnik in St.-Germanus te Tienen

24.07.1798

Pastoor te Oorbeek

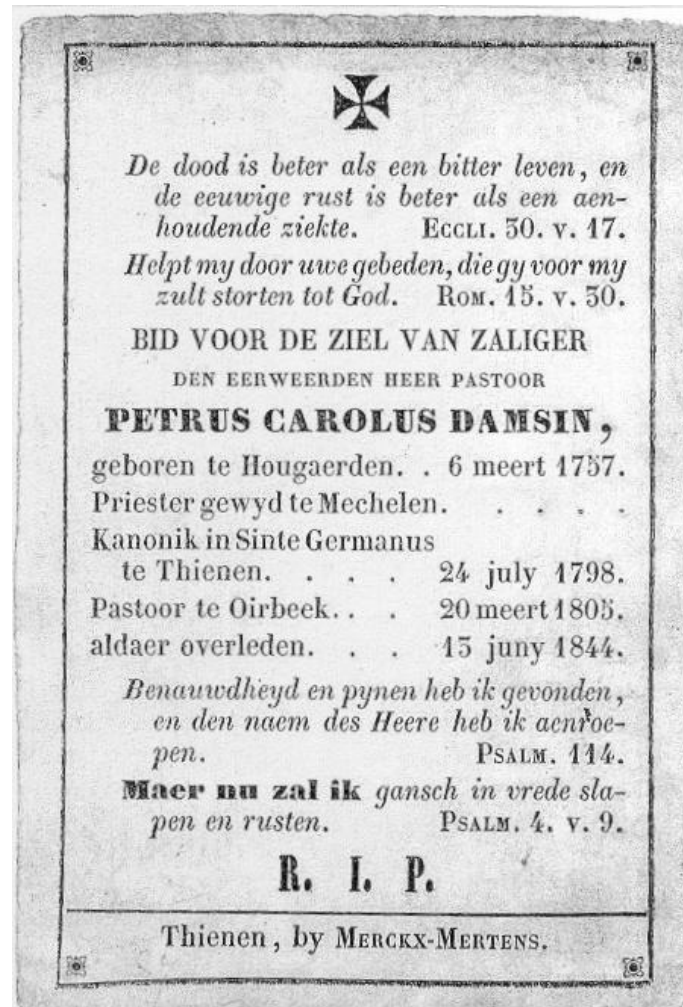
20.03.1805

Zoon van Carolus Damsin en Anne Marie Devroie; peter en meter zijn Petrus Damsin en Catharina Van Osmael²

¹ AAM, Obituarium VIII, 1841-45, 135, doodsprentje

² Parochieregisters Hoegaarden, Dopen, p.763r, nr 7930

Hij was weldoener van de kerk van Oorbeek. Hij schonk een tapijt van 2 meter op 40 centimeter, met de H.Drievuldigheid in het midden en de vier evangelisten op de 4 hoeken; een compleet wit gewaad bestaande uit koorkap, kazuifel en dalmatieken, een zilver wierookvat met schepje en een rood kazuifel met verschillende alben.

Dat is één van de voorbeelden, in dit geval begin 19de eeuw, om aan te tonen dat de (her)indeling van de parochies na de Franse Tijd een niet zo vanzelfsprekende zaak was.

Een ander voorbeeld is de begrenzing van de parochies Sint-Gorgonius (Hoegaarden – centrum) en Sint-Lambertus (Groot Overlaar). De grens tussen de twee parochies is bij de nieuwe kerkelijke omschrijvingen volgens de hiernavolgende schets getrokken. Het voorstel van de Tiense deken werd door de aartsbisschop aanvaard. Toch zal de Hoegaardse pastoor Verhoeven in 1934, na 130 jaar, deze grens betwisten. Als men naar onderstaande kaart kijkt, begrijpt men ook waarom. De pastoor kende blijkbaar onderstaande schets niet (lag nochtans op de parochie in het archief). Daarop staan zowel de grenzen van Groot Overlaar, toen nog een zelfstandige gemeente) als de grenzen tussen de twee parochies, blijkbaar niet helemaal gelijklopend!.

Het merkwaardige orgel in onze Sint Gorgonius kerk³

Zowel het instrument als het meubel zijn al tientallen jaren in verval⁴

(Maurice Dodion)

Drie zeer recente detail- sfeerfoto 's van ons orgel hierboven en op de volgende pagina (2009)

Het orgel is gebouwd door J.B. Goynaut, het meubel door de Hoegaardier Jan Stockmans en het snijwerk door de Leuvense beeldhouwer Dupaix. Merk op dat een beeldhouwer, zoals een schilder, aanzien werden als ambachtslui. Een beeldhouwer werd ook merkkelijk minder betaald dan een schrijnwerker, en het was de schrijnwerker die voor het uitwerken van ornamenten een beeldhouwer in dienst nam.

³ Timmerman T., De Brusselse orgelbouwer J.B.Goynaut, -De Praestant, 11 (1962), Tongerlo
Peeters F. en Vente M.A., De orgelkunst in de Nederlanden, Mercatorfonds Antwerpen, 1971, 341 p.
Potvlieghe G., De orgelmakers Bernabé-Goynaut, dit Duplessi, -De Brabantse Folklore, 1963, p.412.432
Idem, De orgelmakers Bernabé-Goynaut, dit Duplessi, -De Praestant, 1964, p.51-54
Clerbaut C., Un facteur d'orgues bruxellois du XVIIIe siècle, -Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles, XV (1901), p.79-81

ARL, parochiearchief Hoegaarden en verdere verwijzingen

⁴ Het meubel is verzakt als gevolg van het verzakken van het doksaal

In een orgel onderscheidt men drie delen:

De windvoorziening

De tractuur

Het orgel zelf (met windladen en pijpen)

De windvoorziening

De basisidee achter het orgel is de beperkte menselijke adem te vervangen door een krachtige, voortdurende luchtstroom opgewekt met een blaastoestel, de grote blaasbalg.

Deze werd oorspronkelijk bediend door een orgeltrapper/misdienaar, maar na het aan leggen van de electriciteit zorgde een elektrische ventilator voor de luchttoevoer. Binnen in het orgel kunnen nog kleinere blaasbalgen zijn.

De tractuur

De verbinding tussen de toetsen en de registerknoppen naar de ventielen en/of de afsluiters noemt men de tractuur. Men maakt onderscheid tussen de toetstractuur en de registertractuur

De ventielen worden in de windladen bediend door een stelsel van hefboomen, stangen en draden (mechanische tractuur). De organist voelt, als hij een toets indrukt, nog steeds de inspirerende knik, waarbij hij ook aanvoelt hoe het windventiel wordt opengetrokken..

Het orgel zelf

Het instrument zelf is een omvangrijk toestel bestaande uit pijpen, windladen, membranen, ...

J.-B. Bernabé-Goynaut (ca 1725-Brussel 20.05.1780) was zoon van Claude Barnabé-Goynaut, dit Duplessi. De afkomst van vader Claude is nog duister. Maar zijn zoon Jean-Baptiste Bernabé werd geboren te Condé in het oude graafschap Henegouwen. In 1732 wordt hij vermeld als orgelbouwer residerend te Hoei. Hij verlaat Hoei tussen 1736 en 1750, jaar dat hij met zijn zoon Jean-Baptiste te Namen is gevestigd.

Over Jean-Baptiste weten we heel wat meer. Zijn loopbaan begint met het onderhoud van het orgel te Jodoigne in 1742. Wanneer hij in 1750 het onvoltooide orgel van de abdijkerk van Grimbergen afwerkt is hij nog woonachtig in Namen. Dat de abt hem verkiest boven de Brusselse orgelbouwers om het werk van de overleden Joannes Thomas Forceville te voltooien is waarschijnlijk te verklaren door het feit dat hij toen bij Forceville werkte. Het werd alleszins het vertrekpunt van een schitterende carrière als orgelbouwer, gevestigd te Brussel. En als hij in 1752 te Brussel in de St.-Catharinaparochie in het huwelijk treedt met Elisabeth-Françoise Ilias *'te vorend weduwe Forceville'* levert hem dat nog meer bekendheid op.

Samen met Egidius Le Blas en Joannes Smets vertegenwoordigt J.-B. Goynaut vanaf de 2de helft van de 18de eeuw de Brusselse orgelbouwschool. Hij geniet er zelfs het voorrecht door te gaan als de meest bekwame orgelmaker van de stad. De brusselse componist Charles Van Helmont beveelt Goynaut aan *'parce qu'il a surpris tous les connoisseurs, quand on à examiné l'orgue du Grand Beguinage de cette ville, qui est entierement de son ouvrage'*.

Zijn instrumenten zijn dikwijls naar hetzelfde grond- en vormgevingsplan uitgewerkt. Op een project voor een hoogaltaar met orgel voor de abdijkerk van Grimbergen blijkt dat de Goynauts orgels van O.L.V.Lombeek (1753) en Hoegaarden (1754) erop geïnspireerd zijn.⁵ Sterker nog dan bij elk ander van zijn Zuidnederlandse collegas verwijst de golvende beweging van het grondvlak van de fronten van zijn scheppingen naar de Franse Lodewijk XV stijl. Alleen Joannes Smets zal deze opvatting, maar niet zo sterk geprononceerd, verder toepassen.

De klankaard van zijn orgels staat het dichtst bij de opvattingen van Pieter Van Peteghem. De tongspelen measureerde de Brusselse meester opvallend smaller.

Werklijst van J.-B. Goynaut:

1742-9	onderhoud orgels St. Medard en van de kapel te Jodoigne
1750-51	uitbreiden en voltooien Forceville-orgel abdijkerk Grimbergen
1753	contract voor orgel kapel van 'Salazar' te Brussel
1753	bouw orgel kerk O.L.V.Lombeek
1754	herstellingen orgel abdijkerk Heylisse
1754	contract voor orgel kerk Hoegaarden
1755	restauratie groot en klein orgel kerk O.L.V.o/d Dijle Mechelen
1760	levering orgel O.L.V.Kerk Vilvoorde
1760	herstel orgel St.-Geertruikerker Leuven
1769	levering orgel Begijnhofkerk Tienen
1769-70	nieuw orgel voor Begijnhofkerk Brussel
1770	restauratie orgel St.-Goedele Brussel
1770	nieuw orgel te Wieze (later verplaatst naar de kerk van Ressegem)
1771-2	herstel orgel St.-Pieters Anderlecht
1771	nieuw orgel te Olmen
1773	nieuw orgel abdij Heylisse
1777	hij plaatst er het oude orgel van Heylisse (1754) dat hij overnam
1780	herstelling orgel Beersel
1780	herstelling orgel St.-Gillis-bij-Dendermonde

Op 22 juni 1754 ondertekent hij het kontrakt voor de bouw van een orgel voor de nieuwe kerk van Hoegaarden

⁵ Dat ontwerp dateert al van 1701, en de vraag rijst of Gouynaut inzage heeft gehad in dat ontwerp bij het voltooien van het Forceville-orgel in 1751

J.-B. Goynaut ondertekende op 22 juni 1754 een kontrakt voor de bouw van een orgel voor de kerk van Hoegaarden.⁶ Secretaris Servaes Sweerts ging ervoor naar Brussel en liet het uitvoerig dokument opstellen voor notaris G.A.Louseles op vermelde datum. De oplevering moest binnen de twee jaar gebeuren.

L'an mil sept cent cinquante quatre, du mois de juin vingt deuxième jour, pardevant moi soubsigné notaire admis par le souverain conseil de Brabant, résident à Bruxelles, et en présence des témoins cy après dénommés, comparurent le sieur Servais Sweerts, greffier de la franchise de Hougarde d'une part, et le sieur Jean Baptiste Bernabé Goynaut, maître facteur d'orgue, habitant de cette dite ville de Bruxelles d'autre part ; lesquels comparants sont convenus et accordés comme il s'ensuit, au sujet d'une orgue avec son positif, que le deuxième comparant se charge de faire et livrer au dit lieu de Hougarde conformément au projet cy suivantes dont la copie authentique sera livrée aux premier comparant et se sont les clauses et conditions suivantes.

Primes. Le second comparant s'oblige de faire et livrer le dit orgue avec son positif au dit lieu d'Hougarde bien conditionnée que le susdit orgue devra être composée de prestant de huit pieds ouvert ;

2 Bourdon de huit pieds sonnant 16 pieds

3 Bourdon de 4

4 Prestant de 4 pieds ouvert

5 cornet de 5 Tuyeaux sur chaque' touche commençant a ut Dieze au milieu du Clavier

6 flute de 2 pieds sonnant 4 pieds

7 doublettes de 2 pieds ouvert

8 Nazar sonnant 3 pieds,

9 Tierce 2 pieds 3 pieces moins ouvert, la tierce s'ighaut qu'elle peut etre

10 mixtures 4 tuyeaux sur chaque touches

11 Sunbal 3 tuyaux sur chage touche

12 Sexquialter 2 Tuyeaux sur chage touche

13 Trompettes sonnant a 8 pieds,

14 Clairon bas sonnants a 4 pieds

15 voix humaines sonnant a 8 pieds ;

Tremblant Doux

Quatre soufflets,

Le clauwier (clavier/klavier) a 51 touches depuis ut embas jusqu'à de la Re en haut, jusqu'à mi en tout (werd nadien in de marge bijgeschreven)

Positif

Primo prestant de 4 pieds ouvert

2 Bourdon de 4 pieds sonnant 8 pieds

3 flutes de 2 pieds sonnant 4 pieds

4 doublettes de deux pieds ouvert

5 Nazar sonnant trois pieds,

6 Tierce de deux pieds trois pouces moins ouvert

7 Mixture 3 Tuyaux sur chaque touche

8 Simbal 2 Tuyaux sur chaque touche,

9 Cornets 3 Tuyaux sur chaque touche depuis ut dieze au milieu du Clauwier,

10 Cromborne (kromhoorn) sonnant 8 pieds.

⁶ RAB, Kerkelijk Archief, 3126, de oorspronkelijke spelling werd zoveel als mogelijk behouden. Hou er rekening meer dat de register- en andere orgeltermen meestal niet vertaald worden.

Les deux Clauwiers (claviers) devront etre jouables ensemble.

Une Tierce de pederd de dixhuit touches (?). Tout L'ouvrage en Bois devera être du Bois secqs de Dannemarkue.

Un pedaller a part y bombarde suivent tous le jeu de force qui y doive être (werd nadien in de marge bijgeschreven)

Les Tuyeaux devront être du Bon material fin et durable.

Cet ouvrage doit être livre a Hougarde par Le Reprennent endeans deux ans date de cette salvo justo, et d'être a la preuve dessels conneoisieurs que Le Rendeur ou premier comparans pourra choisir, et apres ledit ouvrage livre, et approuvé Le Rendeur sera obligé de payer au Reprenneur la somme de vingt deux Cents florins argent courant de Brabant, Les voitures et droits des souverains seront a charge du Rendeur, setout quoy les parties Comparants ont acceptes et promis d'accomplir sous obligation des leurs personnes et biens respectives, present et avenir, constisuant en outre parte et d'autre prevocablement par cette N... Et tous porteurs de cette, ou de son double authenticq pour en leurs Noms et de leurs parte se Comparoitre au le susdit souverain Conseil de Brabant, ou tout ailleurs ou besoin sera, Et en faute de quoy de ce faire et mettre en condemnation volontaire au charge du dessaillant cum Expensis. Et les fraix du present Contract a charge du Rendeur. En cy fait et passe en cette dit ville de Bruxelles, le jour, mois et au comme desus en presence des Sieur Robert van Eesbeeck, et Michie van Eesbeeck, comme Temoins a ce Requis et apellés Estant la minute de cette est par les susdits comparants et temoins jonctement de moi Notaire sousigné sur un papier selez convinuble'.

*Quod attestor
(Get.) G.A.Louseles nots.*

Vertaling van de inhoud van bovenstaand contract:

Op 22 juni 1754 zijn voor ons notaris te Brussel en de hierna genoemde getuigen verschenen; greffier Servaes Sweerts van de Vrijheid Hoegaarden aan de ene kant en meester-orgelbouwer Jean Baptiste Bernabé Goynaut, wonende te Brussel, anderzijds. Ze zijn overeengekomen over de bouw van een orgel met zijn dispositief dat als volgt zal gebouwd worden en geleverd te Hoegaarden door J.B. Goynaut.

Dan volgt de specificatie van de registers (de Franse terminologie wordt meestal ook aangehouden in het Nederlands).

Daarna volgen nog een aantal richtlijnen:

De twee klavieren moeten tegelijk kunnen bespeeld worden

Al het houtwerk moet droog Deens hout zijn

Een aparte pedaal

Het materiaal van de pijpen moet eerste klas zijn en duurzaam

De bouwer moet het orgel binnen de twee jaar plaatsen te Hoegaarden en Servaes Sweerts mag het laten testen door een kenner naar zijn keuze

Daarna zal de kostprijs van 2.200 florijnen Brabants courant geld door Sweerts uitbetaald worden

Het vervoer en de tolrechten vallen ten laste van Sweerts.

Het jaarlijkse onderhoud van het orgel tot aan de Franse Tijd

Het orgel is geplaatst ende eerste jaren contractueel onderhouden door de bouwer Goynaut.⁷ Normaal gezien moet een orgel een jaarlijkse onderhoudsbeurt krijgen. Het is nogal dikwijls zo dat de organist van de kerk zijn instrument onderhoudt, in het andere geval is dat werk voor de orgelbouwer, zoals hier te Hoegaarden. Tot in het begin van de jaren 1770 hebben we

⁷ RAL, Kerkelijk Archief Hoegaarden, 4266, Rekeningen opgemaakt door Hubertus Sweerts, rentmeester van het peculium

de rekeningen bewaard van de onderhoudskosten door J.B. Goynaut uitgevoerd. De bouwer van het orgel overleed in 1780 en tot na de Franse revolutietijd zijn er geen rekeningen of aanduidingen bewaard gebleven.

De kerkvervolging onder het Franse bewind

Op 01 september 1796 sloeg het noodlot toe. Parijs had het verbod opgelegd tot het dragen van geestelijke kledij, terwijl de kerken, kloosters, kapittels en andere bidplaatsen gesloten werden.

En dan, op 15-07-1801 sloot Napoleon een Concordaat met Paus Pius VII, waardoor de vrede met de kerk werd getekend en een versoepeling van de Godsdienst met zich bracht. De erediensten werden hersteld en de kruisen, heiligbeelden en andere verboden tekens, kwamen terug te voorschijn.

Maar dat was nog niet het geval te Hoegaarden. Daar had Van Autgaerden plechtig uitgeroepen: *‘Zolang Sweerts zijn ruiten niet zelf komt inzetten (m.a.w. zijn kerk herstellen), blijft alles zoals het is.’*

Te Hoegaarden ging het hard om hard, maar als het er werkelijk op aan kwam, verraadden zij tot zelfs in de hogere kringen, hun aartsvijanden niet en bestopten desnoods hun zwakte, door grootse toespraken en nog grotere gebaren. Blaffende honden uit eenzelfde nest, bijten elkaar immers nooit. Of misschien stak er wat anders achter.

Het jonge Consulaat had in januari 1800 ook al sommige kerken terug geopend, waar beëdigde priesters waren, doch dat was niet het geval voor Hoegaarden, waar de poorten van de Sint-Gorgoniuskerk gesloten bleven

En dan, op 15-07-1801 sloot Napoleon een Concordaat met Paus Pius VII, waardoor de vrede met de kerk werd getekend en een versoepeling van de Godsdienst met zich bracht. De erediensten werden hersteld en de kruisen, heiligbeelden en andere verboden tekens, kwamen terug te voorschijn. Dat gebeurde niet overal en zeker niet overal tegelijkertijd.

Te Hoegaarden bleef de kerk dicht. Daar had Van Autgaerden plechtig uitgeroepen: *‘Zolang Sweerts zijn ruiten niet zelf komt inzetten (zijn kerk herstellen), blijft alles zoals het is.’*

Op 15 september 1801 was over het gesloten blijven van de kerk, een hevige ruzie ontstaan tussen Jean Christiaens uit Rommersom⁸ en de 50 jarige Jan Damsin. Deze laatste trok aan het zeel van J.B. Van Autgaerden en werd door Christiaens de schedel gekloven. Vrederechter Putzeys en de Officier van Gezondheid stelden de dood vast en boorden de schedel open om zich te vergewissen van de doodsoorzaak. Christiaens werd tot 20 jaar *‘ijzers’* veroordeeld.

Op 06 februari 1804 overleed J.B. Van Autgaerden. Op zijn sterfbed had hij nog een priester gevraagd. Zijn zoon was naar zijn schoonvader Jacobus Van Nerum gelopen en deze spoedde zich naar de schuilplaats van deken Sweerts, die zich toen in het pastorale huis zelf bevond, waar immers niemand hem zou zoeken.⁹ Na beraad trok Sweerts zijn priestergewaad aan en vergezelde Van Nerum naar zijn aartsvijand. Hij diende hem de laatste Sacramenten toe en schonk hem vergiffenis.¹⁰ Het gebaar van Sweerts, die zichzelf vanaf toen terug tussen het volk vertoonde, deed te Hoegaarden een ganse ommekeer ontstaan. De volgende dag opende de *Maire-Provisoire* J.B. Van Autgaerden de jonge, de Sint-Gorgoniuskerk en liet deze grondig kuisen. Meteen waren alle veten vergeven en vergeten!

⁸ 36 jaar oud en de man van Gertrude Geenis

⁹ La dernière cachette du doyen Sweerts fut la maison pastorale même, où personne ne croyait être (sic)

¹⁰ Notre doyen pardonna le maire pour tout le mal qu’il lui avait fait.

Nochtans op de dag van de begrafenis, moest het lijk voorbij de woonst van ex-griffier Sweerts op de Houtmarkt, die 's morgens alle vensters en luiken had laten sluiten. Toen het stoffelijke overschot de kerk werd binnengedragen¹¹ bleef Sweerts een tijdje stil, maakte vervolgens een kruis en sprak *'het varken is dood, dat God hem de eeuwige rust schenke.'* De Besloten tijd was te Hoegaarden ten einde. Hij had er twee jaren later geduurd dan op vele andere plaatsen.

Tijdens de lijkrede op het oude kerkhof sprak Fr. Berwouts volgende woorden uit: *'Le défunt a rendu des grands devoirs (lees services) à cette commune qu'il repose maintenant en paix''*.

Na de plechtige lijkdienst werden nog acht andere missen voor zijn Zielenrust gecelebreerd.

Op 20 februari (30 Pluviose An XII) legde Van Autgaerden junior een voorstel van juni 1803 terug op tafel, om op de kosten van de gemeente de kerk volledig te laten herstellen. Het voorstel werd goedgekeurd tot grote voldoening van de parochianen. En dan kwam het geval van de pastoor en de onderpastoor ter sprake. Van Autgaerden wilde hun terug in bediening stellen en door de overheid laten benoemen en betalen.

Maar die overheid had het aantal plaatsen van bezoldigde pastoors beperkt tot één per gerechtelijk kanton, in dit geval de pastoor van Tienen, die dan meteen ook de functie van deken verwierf. Hoegaarden had afgedaan dekenij te zijn. De andere parochiekerken van voor de revolutie werden *'succursales'*, waarnaast er nog *'annexes'* kwamen en *'kapellen'*. Uiteindelijk kwam alles min of meer terug in zijn plooiën te vallen en ging ook de overheid bezoldigingen voorzien.

Maar oud-deken Sweerts bleef weigeren om de belofte van trouw aan het wettelijke regime uit te spreken. *'Ik beloof alleen trouw aan God'* was zijn antwoord. Doch Van Autgaerden had het gebaar van Sweerts niet vergeten tegenover zijn vader en wilde hem erkentelijk zijn. Hij liet de overheid weten, dat de pastoor voldaan had aan de vereiste verplichtingen, *'satisfait aux prescriptions'*. De aartsbisschop bekrachtigde de wederaanstelling. Deken Sweerts en zijn onderpastoor namen dan hun *officie* terug op en ontvingen een jaarwedde van 700 fr. voor de pastoor, 300 fr. voor de onderpastoor en een huurgeld van 300 fr. voor de pastorie, te storten aan de toenmalige eigenaar Paillet (x A.M. Sweerts) uit de V Geslachten.¹²

Jean Joseph Minten uit Kerkom kreeg de plaats van organist en onderwijzer, maar hij kon geen Frans en kreeg Jean Francois Vandegaer als adjunct, met wie hij zijn jaarwedde moest delen. En tenslotte was het Henri Gilis die grafdelver werd.

De plechtige heropening van de St. Gorgoniuskerk ging door de eerste zondag van maart 1804,

In 1805 werden als nieuwe kerkmeesters in september aangesteld: Henricus Van Nerum (ter vervanging van Van Autgaerden), Henri Norbert Nijs. De kerkmeesters vergaderden op de pastorie, samen met de pastoor.

De herstellingen aan het orgel gebeurden in het jaar 1805

Ook al was de kerk officieel terug open voor de erediensten sinds begin maart 1804, de herstellingen aan het orgel gebeurden in de loop van 1805; Op 9 september, al of niet toevallig de feestdag van de heilige Gorgonius, werd meester-orgelmaker Franciscus Kemels betaald voor 23 dagen werk aan het orgel, samen met een helper. Hij kreeg daarvoor meer dan 108 florijnen (het nieuwe orgel was indertijd met 2.200 florijnen betaald aan Goyneaut).

¹¹ Notaris Van Autgaerden was de eerste die terug in Sint-Gorgonius zijn lijkdienst kreeg

¹² de gemeentesecretaris trok toen slechts 380 fr.

Tien dagen later betaalden de kerkmeester meester-koperslager F.J. Lambeaux van Hoegaarden voor een '*natuurtrompette*' en een aantal andere werkjes. Dezelfde dag werd Marie Collart vergoed voor '*het blazen van het orgel tijdens de reparatie*'.

Op 12 oktober kreeg de Tienenaar J.F. Herron zijn centen voor 5 witte schapenvellen, die hij geleverd had om de blaasbalgen te herstellen.

Organist Ludovicus Nijs, ook inwoner van Tienen, werd betaald op 5 november. Hij was de organist die aangezocht was om het orgelherstel te controleren, om na te zien en in te spelen.

De kerkbediende en koster Henri Gielis (sic) werd op 23 november vergoed omdat hij meegeholpen had aan het herstellen van het orgel en verschillende keren naar Tienen was gegaan om stukken voor het orgel te halen.

Schrijnwerker Jan Stockmans had niet alleen een nieuwe lijkpoort¹³ gemaakt en geplaatst, maar ook nieuwe houten pijpen in het orgel gezet en een nieuw register geplaatst.

Tenslotte kreeg de organist zijn loon om tweemaal naar Langdorp gegaan te zijn om de orgelmaker te vragen naar Hoegaarden te komen.

Op 15 oktober 1805 was Deken Jan Hubert Sweerts, in de ouderdom van 53 jaar, na een lange ziekte overleden. Het volk treurde, want met het heengaan van hun geliefde herder, vreesden de mensen dat ook de eredienst weer zou afgeschaft worden te Hoegaarden. Maar vier dagen later kwam al de nieuwe pastoor toe, namelijk Guillaume Joseph Vanden Put, tot dan onderpastoor in St. Germanus te Tienen, zodat het geloof er niet onder leed.

Op 1 maart 1807 werd de organist en onderwijzer Minten ziek en stierf te Langdorp, zodat de lagere gemeenteschool, waar een honderdtal kinderen waren, moest gesloten worden.

Onderhoud van het orgel door orgelmakers Riffart, vader en zoon van Yvoir, later wonend te Jodoigne, van 1813 tot 1890

Dat onderhoud gebeurde jaarlijks. De orgelmaker bleef dan ook de nodige tijd logeren te Hoegaarden. Pierre en daarna Eugène Medaers gaven kost en inwoon aan de meester-orgelmaker voor de dagen, tussen 2 en 4 meestal, die hij besteedde aan reparatie, onderhoud en stemmen van het orgel.

Philippe Putzeys heeft een paar keren logies en kost verschaft in het jaar 1825 en de jaren 1827, 1828 en 1829.

Henri Bertrand, die orgelblazer was, wordt in 1884 betaald om aan het orgel gewerkt te hebben. Kan best want die man was uurwerkmaker.

En daarna?

Henri Mutert, orgelmaker te Duffel, onderhoudt het orgel na Riffart en voert een transformatie uit in 1894¹⁴. Maar de man overlijdt voor 1900 en dan blijkt men het niet meer zo goed te weten hoe het verder moet. Tenzij men zich plaatselijk behielp met bevoorbeeld de diensten van vader en/of zoon Bertrand voor het jaarlijkse onderhoud.

¹³ De lijkpoort is de deur langswaar de overledenen uit de kerk gedragen worden ; in onze kerk is dat de kant van de Pastorijstraat ; niet alleen was die poort blijkbaar nog altijd stuk, er was ook al een slotenmaker aan het werk geweest om aan de kerkdeuren nieuwe sloten te zetten ; al het voorgaande waren dus nog gevolgen van de Franse tijd.

¹⁴ Twee voorstellen en andere archivalia in parochiearchief bewaard; de resultaten staan juist hierna onder de hoofding 'het orgel in 1975).

Vanaf 1900 zijn er geen bedragen meer ingeschreven in de kerkrekeningen voor het orgelonderhoud.

1921 worden Joseph Joris en zonen (Zichem) betaalt voor herstelling van het orgel

1926 is het J.B. D'Hondt (Wolfsdonk-Testelt) die het onderhoud doet

1929 onderhoud door H. Van de Loo uit Leuven.

Het orgel in 1975 (34 jaar geleden)¹⁵

Dispositie

Gr. Org.: cornet 5 rangs, fourniture 3 rangs, trompette 8, clairon 4, prestant 4, nasard 3, flûte 4, doublette 2, bourdon 16, montre 8, viola di gamba 8, bourdon 8.

Pos : salicional 8, voix celeste 8, bourdon 8, eoline 8, flûte octav. 4, violine 4, prestant 4, flageolet 2, basson-hatbois 8, voix humaine 8.

Ped : sousbasse 16, flûte 8, violoncelle 8, clairon 4, trompette 8, bombarde 16.

Voettreden : tremblant

accouplement de deux clavier

combinaison jeux d'anches

accouplement du pedal au grand orgue

accouplement du pedal au positif

crescendo

manuaalomvang : C – g'''

pedaalomvang : C – d'

Pijpwerk

Volgende registers bestaan geheel of gedeeltelijk uit oud pijpwerk:

Gr. Org.:

Clairon: volledig van Goynaut; brede lepels; nog met de originele tongen.

Trompet: nieuw, doch de lepels zijn oud.

Bourdon 16: groot octaaf in grenen (nieuw); klein octaaf in eik (oud); metalen pijpwerk = hoog loodgehalte, oud.

Montre 8: deels nieuw, deels oud (discant); hieronder bevinden zich nog enkele oude frontpijpen; het oud pijpwerk is dunwandig en slap.

Bourdon 8: het laagste octaaf is in eik.

Prestant 4: oud.

Fluit 4: oud; de 13 grootste pijpen zijn gedekt, de overige zijn roergedekten in flesvorm.

Nasard 3: van zelfde constructie als fluit 4.

Doublette 2: oud.

Fourniture: 2 – 3 rangen; oud.

Positif (in zwelkast)

Bourdon 8 : oud ; baspijpen in eik, verder met roeren, de 3 kleinste zijn roergedekten in flesvorm.

Flageolet 2: oud; met prestantmensuur.

¹⁵ A. Fauconnier en P. Roose, o.c., p.191-193

Prestant 4: oud; de oude baspijpen staan nog in het front van het rugwerk (nog origineel).

Windladen

Nieuw; het is echter niet onmogelijk dat de ramen der oude windladen terug werden verwerkt.
Er is doorspraak.

Klaviatuur

In origine ingebouwd aan de prospectzijde van de hoofdwerkkast.
Sinds 1894 een vrijstaande speeltafel, achter het rugwerkfront.

Tractuur

Nieuw; mechanisch

Windvoorziening

Nieuwe magazijnbalg met handpompbediening.
Gedeelten van de oude windkanalen bleven behouden.
Opliggende tremulant, nieuw.

Orgelkast

Originele 8' – hoofdwerkkast.
Van de rugwerkkast rest alleen het prospect (in de balustrade), waartegen de oude rugwand is
aan gebracht; de rest van de kast is verdwenen.

De orgelbouwer van ons orgel in de Sint-Gorgonius gesitueerd

J.B. Forceville 'maître d'orgue' van de koninklijke kapel van Brussel was de grote naam in het midden van de orgelbouwers van zijn tijd. Hij heeft een ganse school gevormd waaronder P. van Peteghem, J.T. Forceville, ook wel 'de jonge Forceville' genoemd, E. le Blas, J.B. Gounaut...

J.B. Goynaut zette met elan de taak van Forceville voort in Brabant. Hij voltooide het orgel in de abdij van Grimbergen en maakte van de gelegenheid gebruik om het instrument van een grotere dispositie te voorzien, waarmee hij de literatuur haalde. Toen hij dan ook nog met de weduwe van Forceville trouwde rees zijn ster nog meer. Na zijn dood in 1780 nam zijn tweede echtgenote de zaak waar tot ca. 1800.

Geen enkele van zijn kinderen zou zijn bedrijf voortzetten.

Dat Pieter van Peteghem geen vaste voet kreeg te Brussel, vindt zijn oorzaak vooral in de waardering die men er had voor het werk van Goynaut.

Hoegaards orgel dreigt helemaal te verloederen

Restauratiedossier sleept reeds dertien jaar aan

HOEGAARDEN — Het monumentale Goynaut-orgel in de Sint-Gorgoniuskerk dreigt helemaal verloren te gaan. Een tijdje geleden donderde zelfs enkele pijpen tijdens de mis naar beneden. Het orgel vormt dan ook een bedreiging voor de kerkgangers. De PVV-oppositie interpelleerde recentelijk het schepenkollege en vroeg een oplossing.

Sinds 1975 al bestaat er een restauratiedossier. Maar dat werd door bureaukratische en andere manipulaties tegengehouden. Intussen onstond zware schade aan het orgel toen onlangs enkele sierpijpen uit het bovenveld loskwamen en op het engelen-groepje boven het rugpositief vielen.

Pastoor-deken Vandervelpen heeft reeds overal aangeklopt om de bevoegde instanties te sensibilizeren en een reddingsprocedure op gang te brengen.

Het orgel werd in 1754 gebouwd door de Brusselse orgelmaker J.B. Goynaut. Hij bouwde ook nog nieuwe instrumenten, o.m. in Neerlinter, Opheydissem, Begijnhofkerk-Tienen en in verschillende kerken in Brussel.

Jean Baptiste Barnabé Goynaut bouwde een 'groot' orgel met 15 registers, tien voor het positief en waarschijnlijk vier voor het pedaal. De

orgelkast en het doksaal zijn van de Hoegaardse schrijnwerker Jan Stockmans en het weelderige snijwerk werd gemaakt door J.N. Dupaix uit Leuven. Het typische stucwerk in de kerk — dus ook onder het doksaal — is van ene Peeters.

Vanaf 1813 tot 1890 zorgden de Riffarts, die eerst in Yvoir woonden maar later verhuisden naar Geldenaken, voor het onderhoud. In 1894 voerde Mutert uit Duffel een eerste transformatie uit. Vanaf 1921 stonden voor het onderhoud in: Joris uit Zichem, D'Hondt uit Wolfsdonk en Van de Loo uit Leuven. Een grote onderhoudsbeurt vond het laatst plaats in 1929.

Men kan zich voorstellen hoe groot de aftakeling is als men weet dat een orgel eigenlijk elk jaar een onderhoudsbeurt nodig heeft. Zo gebeurt het ten minste in Engeland, Duitsland en Nederland, soms met minder waardevolle instrumenten.

Lijdensweg

Expert Gabriël Loncke stelde in 1975 een eerste restauratiedossier op. De kosten werden toen geraamd op 6 miljoen. In 1978 werd het dossier aangepast. De kosten waren door het uitstel opgelopen tot 11 miljoen. In Hoegaarden beweert men dat het gekibbel van Antoon Fauconnier van de Rijksdienst voor Monumenten en Landschappen het dossier definitief kelderde.

Zo'n procédé is wel meer aan de orde in het wereldje van orgelrestauratoren. Zo sluist men belangrijke opdrachten door naar mensen 'met verdienste' in het milieu. Gewoonlijk gaat het om grote bedragen en niet iedereen lijkt daarvoor in aanmerking te komen.

Deze beproefde manier van dossier-manipulatie gaat de gemeenschap in elk geval aardig wat kosten. Nu houdt men rekening met een bedrag van om en bij de 20 miljoen. Ondertussen zijn bepaalde onderdelen niet meer te herstellen.

De Gorgoniuskerk in Hoegaarden is door Franse revolutietoestanden rond 'zwart goed' volledig eigendom van de gemeente — ook het meubilair en dus het orgel. Pastoor-deken Vandervelpen heeft begrip voor het feit dat Hoegaarden de lasten van een enorm patrimonium moet dragen — ook in de deelgemeenten, o.m. Meldert. Toch vindt hij sommige zaken onbegrijpelijk: vóór zes jaar vroeg hij bij de Dienst Musea van het Jubelpark in Brussel een behandeling aan tegen houtworm. Na herhaaldelijk vragen kwamen er nog steeds geen maatregelen.

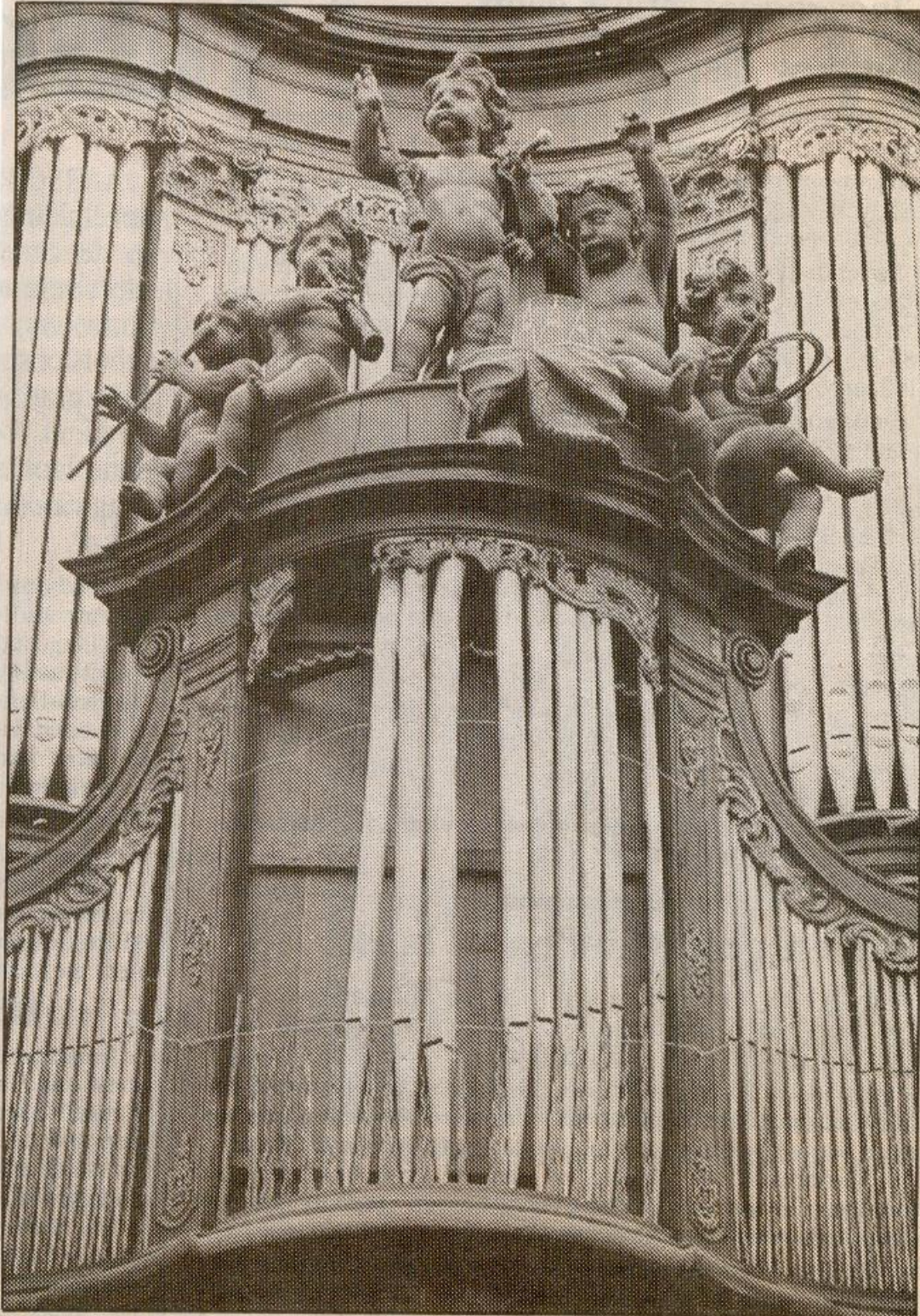
Eigenlijk zou de restauratie van het orgel samen moeten gebeuren met herstellingswerkzaamheden aan de toren, de kerk en de beveiliging in een schatkamer. Maar zelfs het beveiligingsdossier zit muurvast, aldus deken Vandervelpen. (HVG)

(Het Nieuwsblad 20.04.1990)

Het sensibiliseringsartikel over het orgel in *het Nieuwsblad* van 20 april 1990.

Ondertussen is de toestand van het orgel er uiteraard niet op verbeterd en zijn de kosten van een mogelijke restauratie geraamd op 1 miljoen euro.

De foto die bij het artikel werd gepubliceerd en die we op de volgende pagina afdrukken is zeer sprekend voor de situatie.

Het Hoegaardse orgel is 10 m hoog, 4,7 m breed en staat op een doksaal van 9,3 m. De sierpijpen vielen uit het fronton op het groepje musicerende engelen. Een merkwaardig instrument dreigt onherroepelijk verloren te gaan. (Foto COL)

De 'Marollenkapel' of 'Klein Scherpenheuvel' te Houtem onder Hoegaarden¹⁶

¹⁶ J. Soille, L'Abbé François-Joseph Delfosse, prêtre-missionnaire en Brabant-Wallon sous la Révolution Française, Fondateur de la Congrégation des Sœurs de l'Union au Sacré-Cœur 1769-1848, Editions Duculot, Gembloux, 1948

Archief van de zusters van Mariadal

Getuigenissen van inwoners van Hoegaarden en het gehucht Houtem

Foto uit 'Het Maagdendal in 256 lichtbeelden, Hoegaarden 1937 (zie ook foto p. 20)

Uit erkentelijkheid voor de bescherming die de congregatie duidelijk ondervonden heeft van de Heilige Maagd, werd de kapel ingehuldigd in 1835. Boven de deur was een tekst geschilderd: *'O Sainte Marie, conçue sans péché, priez pour vos enfants qui s'adressent à vous'*. Deze aanroeping van Maria in een ongewone vorm blijkt een chronogram te zijn. Hij levert ons het jaartal 1834 op. Heel waarschijnlijk is de bouw in dat jaar begonnen.

E.H. Delfosse betaalde op 23 mei 1833 de som van 11 florijnen aan de Hoegaardse gemeenteontvanger voor het stukje weiland waar nu de kapel op gebouwd is. Notarsi Putzeys van Hoegaarden rekende 1,30 florijnen kosten hier bovenop.

De stenen voor de constructie zijn geleverd door meester-steenkapper I. Rutte van Gobertange. De factuur van 7 januari 1835 werd voldaan mits de som van een goede 287 florijnen.

De kapel ligt een twintigtal minuten verwijderd van het klooster *Mariadal* van de ‘*Zusters van de Vereniging met het H.Hart*’. Het is een *moderne* reproductie op kleine schaal van de basiliek van Scherpenheuvel.

Een landbouwer uit het gehucht Houtem vertelde nog rond 1965 dat de architectuur van de kapel zo gekozen was omdat een zuster van de congregatie op mirakuleuze wijze genezen was tijdens een bedevaart naar Scherpenheuvel.

De inscriptie werd in 1964 herschilderd, maar enkel dagen later was ze weggenomen...

Jean Bams (Hoegaarden 1895-1950)¹⁷, vader van Georges Bams (Hoegaarden 1926-2009), vertelde aan een zuster dat zijn grootvader de kapel had zien bouwen en dat het koor niets anders was dan een oude kleine kapel (?). E.H. Delfosse had onder het koor een crypte laten uitschieten waarin hij wenste begraven te worden. De oude zusters noemden dit bedehuis en de kleine tuin errond ‘*kerkhof*’.

Een hardnekkige legende houdt ons voor dat er een onderaardse gang loopt van het klooster naar de *Marollenkapel* te Houtem. **Het zou best kunnen dat de crypte onder de kapel het verhaal over het bestaan van een onderaardse verbinding heeft in de hand gewerkt.**

Bij de bouw van de nieuwe kapel van de Bogaarden (1766-1772), is er ook een crypte gemaakt. Hardnekkige geruchten zien die kapel als een antwoord van de toenmalige bogaarden op de nieuwe rococokapel van Hoegaarden. Ook hier kwam er een crypte!

¹⁷ Jean Bams was zoon van Albert Bams (Wommersom 1859) en Marie Virginie Debroek (Zétrud-Lumay 1867)

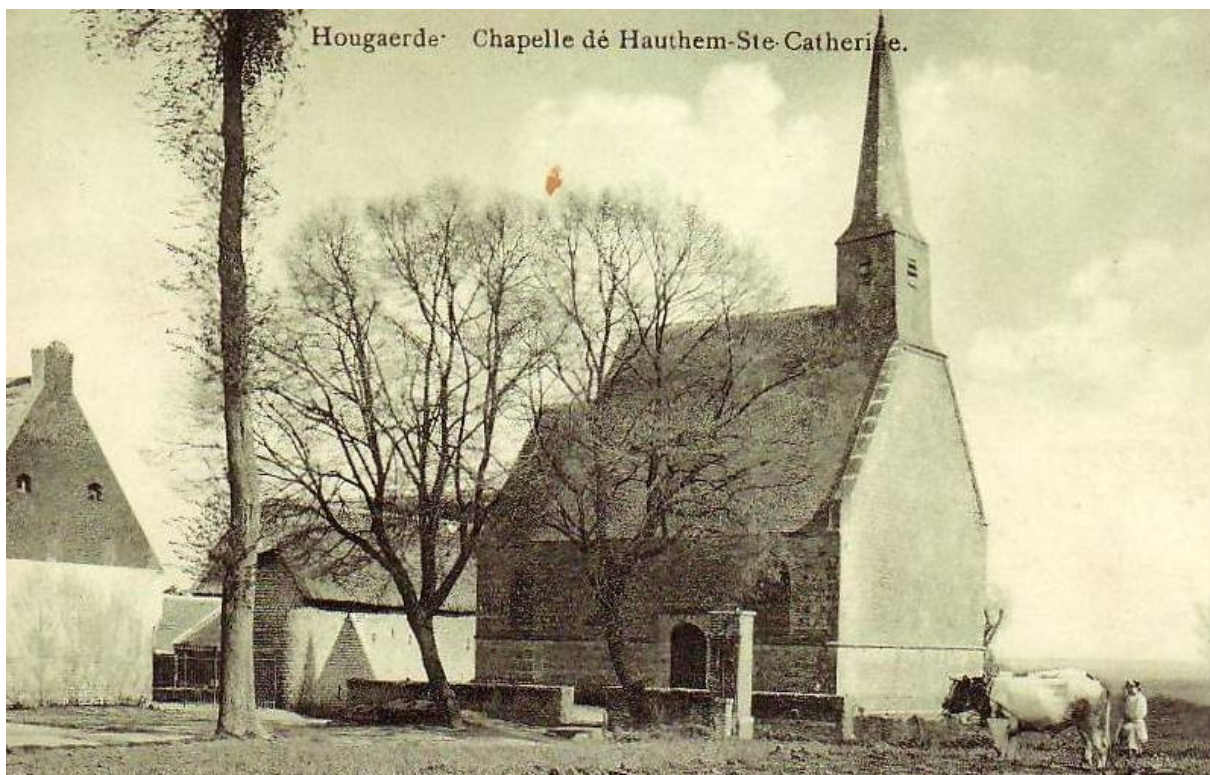
De crypte in de Sint-Rochuskapel van Mariadal (Foto's genomen tijdens de recente restauratiewerken)

Kortbij is er de hoeve van 'Peut van Houtem', met zijn legenden.¹⁸

En de kapel van Sinte Catharina, met haar eigen verhaal (kortbij lag het middeleeuwse klooster van Blotenberg).

Toegemetste deur aan zuidkant van kapel van Houtem was de toegang voor de kloostergemeenschap, die er ooit op 500 meter afstand was¹⁹. Oud vrouwke 'Barbara Goossens' toonde mij de weg die van kapel naar klooster leidde.²⁰

En dan zijn er nog de holle wegen....

¹⁸ M.Dodion en E.Grooten, Even troebel als het Hoegaardse Witbier, Sagen en legenden, Uitgave Heemkundige Kring 't Nieuwhuys Museum Hoegaarden, 1998, 42 p.

Hoegaardse Volksverhalen, Jaarboek 9, Samenstelling Erik Saelmackers, Hoegaardse Oudheidkundige Kring, 1990

Volkscultureel erfgoed van Hoegaarden en Meldert, Jaarboek 10, samenstelling Tom Saelmackers, Hoegaardse Oudheidkundige Kring, 1991

¹⁹ Het klooster op de Blotenberg

²⁰ AAM, Monografie over de parochie Hoegaarden, handschrift, pastoor Van Gucht (?)/ De Broek (?), ca. 1900. Bevolkingregisters Hoegaarden, 1890, dl.1/88, in de Gasthuisstraat woonde J.F.Gilis (Hoeg. 03.04.1831-02.03.1898), getrouwd met Barbe Goossens (Hoeg. 02.06.1826) en hun enige zoon Adrien Gilis (Hoeg. 23.02.1861)

Mooi oud zicht op de kapel vanuit de holle weg die afdaalt naar Hoegaarden

Toegemetste deur aan de Zuidkant van de kapel, die door de communautiteit van de Blotenberg zou gebruikt zijn als toegangsdeur in de volle middeleeuwen.

HOEGAARDEN

1759 - 2009

ST.- GORGONIUSKERK
HOEGAARDEN

Zondag 13 september

250 jaar

St.-Gorgoniuskerk

14.00 u.
plechtige eucharistieviering

15.30 u.
processie
evocatie van Alpaïde tot ...

17.00 u.
receptie met voorstelling,
boek en kunstkalender

Inhoud Familieschoon nr. 29 (NR), 50ste jaargang, september 2009:

Art.104 Wandeling rond de jarige Sint Gorgonius kerk (1759-2009), voorstelling inhoud brochure voor de regentiedag van 10 oktober: *Wandeling rond de jarige kerk*

Art. 105 Het wapenschild van de confrerie en de wapens met helmtkens van de stichters

Vergeet je lidgeld voor 2009 niet te betalen

Een jaarabonnement kost 12.5 euro, te storten op rekening 310-0370021-52

Hoegaarden geeft nog twee andere tijdschriften uit (elk 4x/jaar):

't Moutstockje, driemaandelijks blad van de Hoegaardse biergilde

Familieschoon, driemaandelijks tijdschrift van de Confrerie van de V Geslachten

Een abonnement op **de drie tijdschriften samen** kost **26 euro** te storten op dezelfde rekening:

310-0370021-52

Onze website www.heemkring-hoegaarden.be

Alle inlichtingen Etienne Grooten, Residentie Beatrijs, 169, 3300 Tienen, 016/81 72 35

of

e-mail

dodionm@hotmail.com

Bestuursleden Heemkundige Kring: Sweerts Georges (voorzitter),

Grooten Etienne (secretaris), Kleynen Yvette, De Dobbeleer Elise,

Nitelet Diane, Cipers Rik, Bouthé Irène, Saelmaekers Erik, Bart Hendrix,

Van Nerum Arthur, Caroline Geens, Dodion Maurice

Uitgave Hoegaardse Heemkring 't Nieuwhuys
Hoegaarden 2009